

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

SOCIAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS AS A FACTOR FOR THE CREATIVE ABILITIES DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPILS

Стаття присвячена аналізу соціально-педагогічних умов як одного з основних факторів розвитку творчих здібностей молодшого школяра. Потреба формування творчих здібностей учнів початкових класів розглядається у контексті суспільних перетворень та освітніх реформ, таких як Концепція нової української школи. Пріоритет формування компетентностей замість поширеного раніше запам'ятовування вимагає діяльнісного підходу. Автори наголошують, що саме діяльність є основою розвитку творчості, і навпаки, лише творча особистість зможе у процесі діяльності створити щось нове. Виходячи з цього, мотивують потребу розвитку творчості дитини у молодшому шкільному віці як сензитивного для цього процесу періоду.

У статті розкрито сутність таких понять, як «умови», «педагогічні умови», простежено зв'язок між ними. На основі аналізу напрацювань учених-дидактів та словникових визначень сформульовано робочу дефініцію терміна «соціально-педагогічні умови». Основну увагу сконцентровано на виокремленні та аналізі соціально-педагогічних умов розвитку творчих здібностей молодшого школяра, таких як: організація позитивної міжособистісної взаємодії учнів початкових класів; включення молодших школярів у педагогічно доцільні види творчих відносин; створення сприятливого для розвитку творчості шкільного середовища; взаємодія соціального педагога, батьків, позашкільних навчальних закладів. Їх виокремлення відбулося на основі аналізу науково-теоретичних джерел, спостереження за молодшими школярами під час проходження виробничої практики, бесід з учителями, результатів власних проведених діагностичних досліджень. Зазначається також, що реалізація вищезазначених умов має відбуватися у єдності, вони повинні взаємодоповнювати одна одну, тоді дитина зможе повністю розкрити свій творчий потенціал.

Ключові слова: соціально-педагогічні умови, творчі здібності, молодший школяр, соціальний педагог, заклад загальної середньої освіти.

The article is devoted to the analysis of social and pedagogical conditions as one of the main factors for the creative abilities development in primary school pupils. The need to form the creative abilities in the primary school pupils is considered in the context of social transformations and educational reforms, namely the Concept of New Ukrainian School. The priority of competency formation instead of earlier common memorization requires an activity approach. The authors emphasize that the activity is the basis to develop creativity and vice versa: only a creative person may create something new in the process of activity. Based on this, they motivate the need to develop creativity of the primary school age children as a sensitive period for this process.

The article reveals the essence of such concepts as "conditions", "pedagogical conditions"; it traces the relation between them. Based on the analysis of the didactic scientists' achievements and dictionary definitions, a working definition for the "social and pedagogical conditions" term is formulated. The main attention is focused to select and analyse the social and pedagogical conditions for the creative abilities development in the primary school pupils: organization of positive interpersonal interaction of the primary school pupils; junior schoolchildren inclusion in the pedagogically expedient types of creative relations; creating a favourable school environment for the creativity development; interaction of social pedagogue, parents, out-of-school educational institutions. Their selection was based on the scientific and theoretical sources analysis, the observation of younger students during the internships, the conversations with teachers, the results of their own diagnostic researches. It is also noted that the above conditions implementation should take place together; they should complement each other, and then the child will be able to unleash its creative potential in full.

Key words: social and pedagogical conditions, creative abilities, primary school pupil, social pedagogue, general secondary education institution.

УДК 371+373.3:37.026.9

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-2.25>

Сабат Н.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Ковбас Б.І.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Маковійчук Л.Ю.,

студентка II курсу магістратури педагогічного факультету
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Сучасний світ розвивається за новими динамічними законами. В усіх сферах політичного, суспільного, культурного життя відбувається низка змін, упроваджуються реформи різних галузей. Ключовою реформою Міністерства освіти і науки України сьогодні є Концепція нової української школи. Основна мета Концепції – створити таку школу, у якій дітям приємно було б навчатися і яка б не просто давала дітям знання, а готувала до реального практичного життя у соціумі [3]. Ключова зміна – у підходах до навчання та змісту освіти. Замість поширеного раніше запам'ятовування школярі набуватимуть компетентностей, якими є дина-

мічне поєднання знань, умінь, навичок, стилів мислення, думок, ціннісних орієнтацій, особистісних якостей [1], що сприятимуть успішній соціалізації та самореалізації особистості. Завдання школи – сформувати у школярів своєрідне ядро знань, яке стане базовим у подальшому здобутті дітьми тих цінностей та навичок, які будуть потрібними дітям згодом у дорослому особистому та професійному житті [9].

Щоб набувати компетентностей, учні навчатимуться за діяльнісним підходом, тобто частіше будуть докладати власних зусиль, а не просто пасивно слухати вчителя [3]. А, як відомо, саме діяльність є основою розвитку творчості, і навпаки,

лише творча особистість зможе у процесі діяльності створити щось цінне, нове, реально потрібне для людей.

Для розвитку творчих здібностей дитини важливе значення має їх раннє виявлення. Молодший шкільний вік є дуже сприятливим у цьому плані: дитина іде в школу, відкриває для себе цілий світ взаємовідносин, подій, нових людей та нових місць. Молодший школяр надзвичайно допитливий, його все цікавить, у нього високий рівень пізнавальної активності. Важливо не «розгубити» той потенціал, з яким першокласник приходиться до школи, а зберегти й розвинути, щоб він став хорошим фундаментом для творчого зростання дитини в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розвитку творчих здібностей особистості вивчалось віддавна. Біля витоків цієї актуальної проблеми стояли Г. Айзенк, В. Дружинін, А. Лук, А. Маслоу, Я. Пономарьов, Б. Теплов, Е. Торренс та інші. У їхніх дослідженнях описані чинники формування творчої особистості, розроблено підходи до розвитку творчих задатків та розвитку їх у здібності. У низці праць йшлося про те, що вияв творчих здібностей можемо спостерігати в науці, літературі чи мистецтві. Такі підходи не брали до уваги зв'язок між практичною діяльністю й розумовою працею. Заперечуючи цей підхід, Л. Виготський наголошував, що ознаки творчості можна помітити і у вирішенні людиною щоденних життєвих завдань. Ці міркування розвинули й поширили В. Богоявленська, В. Глухов, А. Петровський, К. Платонов та інші дослідники.

Упродовж останніх років вийшла низка публікацій, присвячених психології творчості, формуванню творчої особистості, діагностики творчої обдарованості. У працях науковців Т. Білик, І. Воронюк, В. Рагозіної, С. Сисоевої творчість трактується як розумова й практична діяльність, у результаті чого творяться оригінальні речі, відкриваються нові факти, закономірності й властивості, а також створюються методи дослідження й перетворення явищ зовнішнього світу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання соціально-педагогічних умов розвитку творчих здібностей молодшого школяра нині залишається маловивченим. Водночас воно надзвичайно актуальне, прямо пов'язане з прикладними аспектами соціально-педагогічного процесу. Тривають дискусії щодо зв'язку творчого мислення школярів зі сферою здібностей та поняттям креативності [5, с. 49]. Також творчі здібності вивчають зазвичай із найпопулярнішою цільовою аудиторією – обдарованими дітьми. Водночас «звичайні» середньостатистичні школярі часто залишаються поза увагою дослідників, хоча, згідно з Концепцією нової української школи, ми повинні створити оптимальні умови для

розвитку кожної без винятку дитини, забезпечити всім дітям рівні умови доступу до якісної освіти та розкриття власного внутрішнього потенціалу. Згідно з Концепцією, головним змістом педагогічного процесу має стати творчий розвиток учня. Вивчення процесу розвитку творчих здібностей лише у групах обдарованих дітей значно звужує зміст творчості та творчих здібностей, властивості творчості виявляються неповно, а чинники розвитку творчих здібностей показано дуже одностронньо.

Сьогодні актуалізується потреба у людях креативних, творчих. У процесі формування особистості більшу увагу звертають саме на її гармонійний розвиток, на створення можливостей вільно зростати у фізичному, моральному, психологічному планах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Одним із найвагоміших факторів творчого розвитку особистості є створення оптимальних умов, що сприяють формуванню творчих здібностей школяра. Тому тема нашої статті потребує аналізу такої категорії, як «соціально-педагогічні умови».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз наукових, науково-методичних праць із соціальної педагогіки та педагогіки доводить, що науковці зазвичай розглядають цей термін у співвідношенні з термінами «умови», «педагогічні умови» [2, с. 27]. Тому охарактеризуємо їх та взаємозв'язок між ними.

Словник української мови наводить сім значень, у яких може вживатися слово: 1) взаємна усна чи письмова домовленість про що-небудь; 2) вимога, пропозиція, що висувуються якоюсь зі сторін, які ведуть певну домовленість; вживається на означення договору чи угоди; 3) потрібна обставина, що уможливило здійснення, створення чого-небудь; 4) обставини чи особливості реальності, за яких що-небудь відбувається; 5) правила в конкретній галузі життєдіяльності, що сприяють ефективній діяльності; 6) система даних, твердження, що є основою чого-небудь; 7) умовляння [10, с. 441].

Філософський енциклопедичний словник поняття «умови» трактує як вагому компоненту системи об'єктивних речей та станів, взаємовпливів, з якої виникає існування конкретного явища [11, с. 216]. Як бачимо, у поняття «умови» вкладають різний зміст залежно від контексту; філософи ж убачають в ньому певну систему взаємодій, що дає поштовх до нового явища.

Вчені-дидакти трактують термін «умови» у контексті практичних педагогічних завдань. У цей термін вони вкладають такі значення, як: змістова характеристика компонентів педагогічної системи (О. Гура, Н. Житнік); поєднання взаємозалежних та взаємозумовлених складників педагогічного

процесу, що сприяють реалізації поставлених цілей (К. Дубич, І. Зязюн, О. Савченко); детермінанти, що є основою процесу формування знань, умінь та навичок (О. Пожидаєва).

Г. Сіліна трактує педагогічні умови як складники структурно-функціональної моделі формування певних якостей [7, с. 8]. Саме завдяки оптимальним умовам відбувається удосконалення процесу формування певного роду здібностей у дітей різних вікових груп. Тому педагогічно-виховний процес повинен бути спрямований на застосування особистісно орієнтованого підходу до дитини; створення особистісно орієнтованих відносин як у площині «учень – учень», «учень – учитель», так і в площині «учень – батьки». Слід ліквідувати дублювання змісту навчальних предметів; удосконалювати й максимально розвивати міжпредметні зв'язки; використовувати сучасні методи навчання із застосуванням інформаційних технологій, гаджетів тощо.

Опрацювання наукової літератури дає змогу зробити висновок, що традиційно до педагогічних умов, що забезпечують якісну освіту молодшим школярам, дидакти відносять: реалізацію змісту освіти; покращення навчально-методичного забезпечення освітньо-виховного процесу; використання інноваційних технологій навчання; покращення виховної роботи зі школярами; впровадження особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховний процес [6, с. 134].

За робоче нами прийнято визначення, що соціально-педагогічні умови – це сукупність обставин життєтворчості учнів, які сприяють розвитку особистості, забезпечують підготовку до життєдіяльності у соціокультурному середовищі. Ми будемо базуватися на теоретичних підходах вітчизняних науковців, які під соціально-педагогічними умовами розуміють систему обставин життєдіяльності суб'єктів (учитель – учень), які забезпечують розвиток особистості, сприяють формуванню готовності до креативної діяльності.

Ми усвідомлюємо, що розвиток творчих здібностей молодших школярів має свою специфіку й особливості. Набуття молодшими школярами теоретичних знань, практичних умінь та навичок також сприяє розвитку їхнього творчого потенціалу [4, с. 4]. Вагомою умовою розвитку творчих здібностей молодших школярів є неперервність, яка передбачає систематичну постійну роботу з дітьми у школі (уроки, виховні заходи, гуртки), поза школою (позашкільна робота, гуртки за межами школи, походи, екскурсії, участь у конкурсах, змаганнях тощо), у сім'ї. Щодо останнього зазначимо, що провідну роль тут відіграють батьки, які мають уміти виявити здібності й задатки дитини, вчасно їх розвинути, допомогти дитині у самоствердженні й самореалізації. Важливими умовами творчого розвитку учнів початкових класів науковці вважа-

ють також навчання дітей нестандартно мислити, генерувати оригінальні незвичайні ідеї, зосереджуватися на об'єкті, що вивчається.

Узагальнення підходів науковців до трактування й характеристики понять «педагогічні умови», «соціально-педагогічні умови розвитку здібностей» дало нам змогу визначити й обґрунтувати зміст соціально-педагогічних умов розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Першою умовою є організація позитивної міжособистісної взаємодії учнів початкових класів. Важливо, щоб дитина зростала у гармонії із собою й навколишнім світом, тоді вона сповна може розвинути свої здібності, у тому числі й творчі. Взаємодіючи між собою, діти розвивають свою мову, креативність, обмінюються власним невеликим життєвим досвідом. Коли дитина звикне спілкуватися позитивно, бажаючи добра іншим, то така модель поведінки буде збережена нею і в дорослому житті. Тобто, виступаючи однією з соціально-педагогічних умов, ця позиція є важливою і з огляду на успішну соціалізацію дитини, на її входження у систему відносин з однолітками: зараз – молодшими школярами, згодом – дорослими членами соціуму. До організації позитивної міжособистісної взаємодії учнів початкових класів повинні долучатися не лише вчителі, а й батьки, усі, хто причетний до виховання дитини [7, с. 99].

Спостереження за молодшими школярами під час проходження виробничої практики, бесіди з учителями, результати власних проведених діагностичних досліджень дали можливість виокремити наступну умову – включення молодших школярів у педагогічно доцільні види творчих відносин. Лише через діяльність дитина може чогось навчитися. Як відомо, учні початкових класів надзвичайно жваві, активні, непосидючі. Енергії у них багато, і завдання вчителів, соціального педагога – скерувати їхню енергію у потрібне русло, докласти максимум зусиль до того, щоб діти займалися творчістю, міркували, вирішували креативні завдання.

Із попередньою тісно пов'язана наступна умова – створення сприятливого для розвитку творчості шкільного середовища. Сучасна школа має всі можливості для цього. Реформування освіти, створення опорних шкіл відкрило дітям доступ до справді якісної освіти, адже опорні школи, як правило, забезпечені всім необхідним для повноцінного навчання дітей: обладнанням, шкільними меблями, організацією харчування тощо. Матеріальний чинник, безперечно, важливий, однак все це залишатиметься недієвим без людського фактора – професійних учителів, які реалізують потенціал школи для блага дитини. Саме від учителів залежить, комфортним чи ні стане для дитини шкільне середовище, чи зручно й безпечно буде їм навчатися.

Однак дитина виховується не лише у школі. Вагомий вплив на розвиток творчого потенціалу юних особистостей має сім'я. Надзвичайно важливо, щоб вимоги, які ставлять до дитини у навчальному закладі, збігалися з тим, чого вимагають від неї батьки, щоб не було дисонансів у шкільному й сімейному вихованні. Тому четвертою умовою розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку нами визначено взаємодію соціального педагога, батьків, позашкільних навчальних закладів у розвитку творчих здібностей молодших школярів. У реалізації цієї умови провідну роль відводимо соціальному педагогові, який повинен добре вивчити сім'ї своїх вихованців із тим, щоб згодом допомогти налагодити творчу продуктивну співпрацю.

Висновки. Таким чином, розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку відбуватиметься ефективніше за дотримання таких умов, як: організація позитивної міжособистісної взаємодії учнів початкових класів; включення молодших школярів у педагогічно доцільні види творчих відносин; створення сприятливого для розвитку творчості шкільного середовища; взаємодія соціального педагога, батьків, позашкільних навчальних закладів.

Реалізація вищезазначених умов має відбуватися у єдності, вони мають взаємодоповнювати одна одну. Тоді дитина зможе повністю розкрити свій творчий потенціал.

Надалі плануємо детальніше вивчити ці умови, а також перевірити їхню ефективність експериментальним шляхом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyy-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення: 08.10.2020).
2. Клепиков О., Кучерявий І. Основи творчості особи: навч. посіб. Київ : Вища школа, 1996. 295 с.
3. Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (дата звернення: 05.08.2020).
4. Кульчицька О. Простір для здійснення творчих задумів. *Обдарована дитина*. 2005. № 7. С. 2–5.
5. Поворозник Н. Ранній розвиток здібностей: проблеми і перспективи. *Початкове навчання та виховання*: науково-методичний журнал. 2018. № 16. С. 49–55.
6. Пожидаєва О.В. Педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності. *Наукові записки : збірник статей*. 2012. № 6. Серія: Психолого-педагогічні науки. С. 133–139.
7. Савченко О. Розвивай свої здібності: навч. посіб. для мол. шк. Київ : Освіта, 1995. 159 с.
8. Сіліна Г. Педагогічні умови формування психосоціальної компоненти здоров'я молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2008. 20 с.
9. Скрипник М.І. Модернізація вітчизняної освіти XXI ст. : проблема суб'єктності. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709944/> (дата звернення: 11.09.2020).
10. Словник української мови: в 11 томах. Т. 10. Київ, 1979. URL: <http://sum.in.ua/s/umova/> (дата звернення: 12.10.2019).
11. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука; інститут філософії ім. Г. Сковороди НАНУ. Київ : Абрис, 2002. 744 с.